

Carles Cardó, humanista

L'assimilació de la literatura grega i llatina revestia als ulls de Carles Cardó una importància incalculable. Ell veia en el reverdiment de les construccions clàssiques i en la saturació del gust grecol·latí els únics factors que podien acabar de donar al català modern tota la dignitat i tota la noblesa d'una llengua literària i sàvia. No calia invocar, perquè són a la ment de tothom, innegables precedents de la cultura europea. D'on la representació i la serietat que atribuïa a la missió del traductor. Aquesta teoria, encara avui palpitant, l'exposà en un article titulat significativament *Del plaer i del turment de traduir*, que aparegué a la vigília d'uns esdeveniments que havien de trasbalsar la vida cultural i política de Catalunya. Davant el fet que la nostra cultura era, en molts rams, incoativa i que la nostra llengua literària es trobava només en camí —ben orientat i molt avançat, és cert— de posseir l'instrumental necessari per a l'expressió de tots els matisos de pensament i d'emoció, assegurava Carles Cardó que "l'únic recurs és traduir. L'hora actual de Catalunya és, en gran mesura, l'hora de les traduccions". Les seves paraules tingueren el valor d'una consigna o reflectien, tant se val, una mena d'estat esportiu permanent. Recordem com els més grans escriptors catalans dels nostres dies han estat, en general, uns magnífics traductors o uns llegidors assidus de traduccions. L'art de la traducció suposa uns fabulosos guanys d'ordre literari, lingüístic i cultural.

La raó de la teoria cardoniana era òbvia. "Escriure original és relativament fàcil. Es diu el que es vol i es pot, i la resta s'abandona. I com que quasi sempre les idees són suggerides per les paraules, només les paraules ja posseïdes inspiraran temes a desenrotllar, i la llengua tindrà una creixença molt lenta. Un matís que no tingui la seva paraula o la seva expressió bona i feta en català difícilment s'acudirà a l'escriptor, i, si se li acut, o farà una giragonsa inelegant, o desistirà d'expressar-lo. L'escriptor és amo de dir el que vulgui i com vulgui." Les tristes conseqüències d'aquesta positura són evidents: el llenguatge de l'escriptor roman estancat dins una àrea reduïda de paraules i de construccions, la llengua resta confinada a un petit vocabulari, enormement distant del de les llengües cultes que ens volten. El traductor, per contra, si és consciencios i honrat, no té aquella llibertat de moviments. "Ha de dir exactament allò que l'autor traduït diu en una llengua que té un instrument expressiu molt més complet que la nostra. Sovint es troba amb paraules, amb frases, amb metàfores, que no tenen un equivalent

dins el llenguatge sumari que circula pels diaris i pels llibres catalans que llegeix habitualment, i llavors l'honestat més elemental veda tot recurs a la giragonsa, a l'afebliment o a l'omissió."

Aquestes observacions, manifestades amb tanta claredat i convicció, responen a una experiència personal, a una gimnàstica intel·lectual practicada durant més de deu anys pel nostre humanista. Tot just començada, en efecte, l'audaç incorporació dels clàssics grecs i llatins a la nostra llengua gràcies a la col·lecció de la "Fundació Bernat Metge", instituïda per Francesc Cambó, Mn. Carles Cardó hi havia d'aportar la seva saviesa i la seva voluntat, només estroncades per la seva mort. Ara, des del seu elevat estament eclesiàstic que li donava la responsabilitat d'una canongia a la catedral de Barcelona, ¿podia plantejar-se novament Carles Cardó el vell conflicte entre l'humanisme clàssic pagà i la nova fe? La pregunta pot semblar ociosa i pueril, però té encara, dins alguns sectors nostres, un veritable sentit. Mn. Cardó no podia ignorar que, si bé als seminaris eclesiàstics el llatí i el grec solen ésser ensenyats amb textos dels clàssics pre-cristians, no han mancat les efímeres provatures d'alguns, filles d'un zel fals, que han volgut substituir-los pels escrits dels sants pares. No ens semblarà, doncs, estrany que Mn. Cardó volgués abordar, un cop més i de soca-rel, la controvèrsia, de tant en tant revifada, en un profund assaig, *Humanisme i religió*, publicat dins *La Paraula cristiana*. Un humanista intacte com ell, amant de la ciència, però encara més de l'home, moderat i comprensiu, i enemic, per tant, de les posicions extremes d'intransigents, radicals i integralistes no podia vacil·lar. Sabia que el plantejament de la qüestió, des del punt de vista religiós, no era vàlid. "L'Església l'ha resolta teòricament i pràctica, i, gràcies a ella, el llatí i el grec són les úniques llengües de l'antiguitat, no solament conegudes, sinó mereixedores d'una nova categoria: la de llengües quasi-vives." No es tracta, és evident, de poar la cultura clàssica en l'esperit pagà. El conflicte que es pogué suscitar durant els primers segles entre humanisme i religió es presenta avui en sentit invers: "la incompatibilitat no existeix entre humanisme i catolicisme, sino, en tot cas, entre humanisme i anticatolicisme".

Un espai de trenta-cinc anys, que va de 1924 a 1958, ocupa l'activitat desplegada per Carles Cardó dins el corpus cambonià. Aquesta activitat està consagrada íntegrament a la traducció de l'obra completa de Sèneca, llevat de les seves tragèdies. Notem, de pas, que entre els col·laboradors de la Fundació Bernat Metge i els escriptors grecs i llatins la traducció dels quals han escollit o

acceptat, sol existir, en general, alguna secreta dependència de gust, d'estètica, de mentalitat. Ara, segons aquest principi, ¿ens és lícit d'establir alguna afinitat entre l'esperit de Carles Cardó i el pensament de Sèneca? La resposta pot ésser afirmativa, mentre no exagerem l'abast. La *Introducció* general als volums del filòsof cordovès ens orienta en aquest punt. Carles Cardó hi estudia lúcidament, a més de la vida de Sèneca, el seu estil i la seva moral. No veu en la filosofia senequiana doctrinalismes ni exclusivitats, sinó eclecticisme i pragmatisme; el temperament emotiu, líric i incoherent de l'escriptor és la clau per a explicar-ne la inconstància doctrinal i la suavitat preceptiva. El seu eclecticisme, conjugat amb el seu esperit occidental, antihel·lènic, fa que s'oblidi dels mestres i fins d'ell mateix i doni als seus preceptes un to més humanívol, acceptant sentiments com la pietat, la condolença i fins la torbació davant la pèrdua d'una persona estimada, incompatibles amb la marmòria "ataràxia" del savi estoic. Aquesta humanització de la rigidesa del Pòrtic el converteix en director d'altri i en moralista universal que, ajudat del seny natural i d'un constant flamareig poètic, "li fa trobar preceptes puríssims i sentències d'alta espiritualitat, que arriben a donar-li una retirada d'estil amb els cristians".

En decidir-se a traduir Sèneca, Mn. Cardó es va proposar, sens dubte, no sols d'il·lustrar amb el seu exemple disciplinat una rigorosa teoria literària, sinó també de fer accessible a la nostra cultura actual una perdurable ideologia. La seva traducció de l'obra del filòsof consta de tretze volums, que es parteixen en dues etapes, separades pel llarg hiatus de la guerra espanyola i per l'exili de l'humanista.

La primera etapa, que va de 1924 a 1933, és, amb els seus nou volums, la més intensa. Comprèn la publicació, en primer lloc, dels tradicionalment anomenats *Dialogi*, en nombre de dotze, distribuïts segons el criteri d'ajuntar en volums els diàlegs relacionats ells amb ells per alguna circumstància intrínseca o extrínseca. Obriren la sèrie, el 1924, els tres llibres del tractat *De la ira*; en la mateixa data sortiren, en un sol volum, els tres diàlegs *De la brevetat de la vida*, *De la vida benaurada* i *De la providència*. Seguiren, l'any 1925, les tres *Consolacions* (*A Màrcia*, *A la meva mare Hèlvia*, *A Polibi*), que presenten una unitat no sols de títol, ans encara de tema, per bé que amb gran diversitat de desplegament. Amb el següent volum, el quart, sortit el 1926, que incloïa els tractats dedicats a Serè (*De la constància del savi*, *De la tranquil·litat de l'esperit*, *De l'oci*) s'acabaven les dotze obres de Sèneca anomenades *Diàlegs*, als quals

era afegit, pel seu mateix caràcter de diàleg i per raons-tipogràfiques, el tractat *De la clemència* dedicat a Neró pel seu ministre. Qui hagués seguit aquestes obres —com advertia el mateix Cardó— podia començar a tenir una coneixença justa de Sèneca, que no seria, però, ben completa fins a haver llegit les *Lletres a Lucili*, l'obra més valuosa de l'escriptor i la que respon millor al seu temperament filosòfic i literari. Aquest epistolari, integrat avui per cent vint-i-quatre cartes en vint llibres, aparegué en quatre volums en un període de quatre anys (1928, 1929, 1930, 1931).

El 1933, Mn. Cardó havia començat la publicació, en dos volums, dels set llibres del tractat *Dels beneficis*, el més coherent, sota alguns aspectes, de Sèneca, però només va sortir-ne en aquella època el primer. L'obra no romandria enllestida sinó vint anys més tard, quan n'aparegué el segon, el 1954. Després de la interrupció esmentada, en la qual, però, no degué deixar de treballar, Carles Cardó cloïa l'edició dels tractats filosòfics de Sèneca amb les *Qüestions naturals*, una obra inacabada sobre diversos fenòmens de la natura, molt adient a un moralista doblat de savi; els set llibres de l'obra han estat repartits en tres volums i publicats en tres anys (1956, 1957, 1959).

Basta, però, l'activitat esmentada per a comprendre quin solc profund i eficaç va deixar Carles Cardó dins el corpus cambonià i, per tant, dins la història dels nostres grans traductors contemporanis. Els seus volums són, des del punt de vista de la filologia, un exemple de probitat científica, visible en els pròlegs, en la bibliografia, en la tècnica textual, en les notes explicatives. Les seves versions romandran sempre, per a tots nosaltres, com un infal·lible punt de referència: lliurat al "plaer difícil de la creació de formes i àdhuc de paraules", es va saber mantenir fidel i acostat, dins l'arduïtat de la comesa, a l'entranya bategant de l'idioma i va sortir-ne sempre enriquit amb un escreix prodigiós de recursos lingüístics. Pensant, sens dubte, en la seva feina, ell mateix havia escrit: "Traduir és un turment, o un seguit de turments, perquè els problemes, quasi sempre insolubles a primera vista, es presenten ratlla per ratlla. I és un turment ingloriós. Ingloriós però no mancat d'altres recompenses més altes. El goig, de l'esperit cada vegada que s'ha trobat una solució encertada, o que s'ha enriquit amb un nou instrument la potència expressiva de la llengua, és un goig regi entre els regis."

Miquel Dolç (extracte d'*Assaigs sobre la literatura i tradició clàssica*)